

УДК 33:338

Аванесова Н.Е.

кандидат економічних наук, доцент,
професор кафедри фінансів та кредиту,
Харківський національний університет будівництва та архітектури

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРОЦЕСІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ ОБОРОННОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ

У статті визначено особливості державного регулювання процесів забезпечення економічної безпеки підприємств оборонної промисловості України. Доведено, що незалежно від визначення поняття економічної безпеки підприємства, на її рівень значний вплив має державний апарат. Проаналізовано діяльність ДП «Укроборонпром» як органу державного регулювання діяльності підприємств у сфері оборонної промисловості. Зроблено висновок, що створення ДП «Укроборонпром» призвело до ще більшої монополізації виробництва, до зниження конкуренції та зростання цін на продукцію підприємств концерну, як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках.

Ключові слова: економічна безпека, державне регулювання, оборонна промисловість, державне управління оборонною промисловістю, позаблоковий статус.

ГОСУДАРСТВЕННОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ПРОЦЕССОВ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ ОБОРОННОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ УКРАИНЫ

Аванесова Н.Э.

В статье определены особенности государственного регулирования процессов обеспечения экономической безопасности предприятий оборонной промышленности Украины. Доказано, что независимо от определения понятия экономической безопасности предприятия, ее уровень оказывает значительное влияние оказывает государственный аппарат. Проанализирована деятельность ГП «Укроборонпром» как органа государственного регулирования деятельности предприятий в сфере оборонной промышленности. Сделан вывод, что создание ГП «Укроборонпром» привело к еще большей монополизации производства, к снижению конкуренции и росту цен на продукцию предприятий концерна, как на внутреннем, так и на внешнем рынках.

Ключевые слова: экономическая безопасность, государственное регулирование, оборонная промышленность, государственное управление оборонной промышленностью, внеблоковый статус.

STATE REGULATION OF PROCESSES OF ENSURING ECONOMIC SECURITY OF ENTERPRISES OF THE DEFENSE INDUSTRY OF UKRAINE

Avanesova N.

In the article the peculiarities of state regulation of the processes of ensuring economic security of enterprises of the defense industry of Ukraine. It is proved that irrespective of the definition of economic safety of the enterprise, its level is significantly affected by the state apparatus. And during the reorganization of public agencies and of reforming the status of state regulation, issues of the impact of public poli-

cies on the economic security of the company is quite relevant. The activity of GP «Ukroboronprom» as the body of state regulation of activity of the enterprises in the sphere of defense industry. It is concluded that the creation of GP «Ukroboronprom» has led to further monopolization of production, to reduced competition and higher prices for the products of the concern's enterprises, both domestic and foreign markets. The company has not been and cannot be a state management body in the sphere of military technical cooperation that would systematically represent the interests of the state in organizing cooperation with other countries.

Keywords: *economic security, state regulation, defense industry, state management of the defense industry, the non-aligned status.*

Постановка проблеми. Включення вітчизняного ОПК в ринкові відносини – неминучий стратегічний шлях його розвитку комплексу. Нормальне функціонування ринку озброєнь стає неможливим, якщо держава не виконує належним чином свої функції. Як незамінний національне надбання ОПК країни вимагає до себе дбайливого відношення, проведення продуманої економічної та соціально-економічної політики держави, всебічної підтримки з боку останньої: матеріальної, фінансової, кадрової, протекціоністської і т.д. Разом з тим необхідний і економічний аналіз меж використання державної влади в регулюванні функціонування оборонно-промислового комплексу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття економічної безпеки має багато видів і тлумачень, що знаходять відображення у великій кількості визначень. Так, Даніч В.М. трактує поняття економічної безпеки підприємства, як складну багатофакторну категорію, яка дозволяє зберігати стійкість до зовнішніх та внутрішніх загроз, а також характеризує здатність економіки до розширеного самовідтворення для задоволення потреб на якомусь визначеному рівні [1]. Згідно визначення інших авторів, економічна безпека – стан економіки, при якому забезпечується досить високе і стійке економічне зростання, ефективне задоволення економічних потреб, контроль суб'єкта господарювання за рухом і використанням ресурсів, а також захист економічних інтересів на національному і міжнародному рівнях [4; 5]. Бендіков М. розуміє економічну безпеку підприємства, як захищеність його науково-технічного, технологічного, виробничого та кадрового потенціалу від прямих або непрямих загроз [2].

З метою досягнення найбільшого рівня рентабельності підприємство має проводити роботу із забезпечення максимального значення складових економічної безпеки своєї діяльності. Шалагин Д.А. виділяє такі складові економічної безпеки як:

- фінансова (досягнення найбільш ефективного використання ресурсів);
- політико-правова (дотримання чинного законодавства, всебічне правове забезпечення правової діяльності підприємства);
- інтелектуальна і кадрова (збереження і розвиток інтелектуального потенціалу підприємства, ефективне управління персоналом);
- техніко-технологічна (ступінь відповідності застосованих на підприємстві технологій сучасним світовим аналогам за умови оптимізації витрат ресурсів);
- інформаційна (ефективне інформаційно-аналітичне забезпечення господарської діяльності підприємства);
- екологічна (дотримання чинних екологічних норм);
- силова (забезпечення фізичної безпеки працівників підприємства) [3].

Мета статті. Метою статті є визначення особливостей державного регулювання процесів забезпечення економічної безпеки підприємств оборонної промисловості України.

Виклад основних результатів дослідження. Незалежно від визначення поняття економічної безпеки підприємства, цілком зрозуміло, що значний вплив на її рівень має державний апарат.

А в період реорганізації державних органів та реформування стану державного регулювання, питання впливу державної політики на економічну безпеку підприємства є доволі актуальним.

І. Шевченко виділяє внутрішні та зовнішні чинники, які впливають на діяльність підприємства. До внутрішніх зараховуються такі: вид діяльності підприємства; досвід та кваліфікація керівництва і персоналу; наявність відповідних комунікацій для підприємства; форма власності; пропорції між власним і залученим капіталом; інноваційна діяльність; організація виробництва; показники фінансового стану; ефективна маркетингова діяльність [4]. До зовнішніх факторів відносяться: економічна ситуація в країні, державні органи, рівень конкуренції, частка ринку, постачальники, споживачі, нові технології.

Держава робить найбільш помітний і значний вплив на формування економічної безпеки підприємницької діяльності за рахунок державного регулювання підприємницької діяльності, що носить характер прямого і непрямого впливу [2; 3]. Непряме регулювання управлінням підприємницькою діяльністю формує систему мотивації, створює стимулюючі умови для діяльності суб'єктів ринкових відносин і виступає в таких формах, як податкова система, цінова і фінансово-кредитна політика, державне замовлення. Державне регулювання підприємницької діяльності, незалежно від форми власності підприємства на засоби виробництва, здійснюється за допомогою правових, економічних і соціальних заходів. До прямого державного регулювання належить розроблення державою нормативних актів, положень, заходів, що безпосередньо впливають на діяльність суб'єктів ринкових відносин. У рамках прямого державного регулювання основним інструментом регулювання економічних умов діяльності підприємств є прийняття законів і документів законодавчого характеру. Особливо важливими для підприємств є законодавчі і нормативні акти з питань оподаткування, інвестиційної діяльності, організаційно-правових форм діяльності.

Як бачимо, мета фінансової та політико-правової складових економічної безпеки підприємства співпадає майже з усіма напрямками державного регулювання підприємницької діяльності. Лянной Г. стверджує, що у процесі оцінки поточного рівня забезпечення фінансової складової економічної безпеки підлягають аналізу:

- фінансова звітність і результати роботи підприємства – платоспроможність, фінансова незалежність, структура й використання капіталу та прибутку;
- конкурентний стан підприємства на ринку – частка ринку, якою володіє суб'єкт господарювання;
- рівень застосовуваних технологій і менеджменту;
- ринок цінних паперів – підприємства – оператори та інвестори цінних паперів, курс акцій і лістинг [5].

Більшість із вказаних понять регулюються чинним законодавством, а саме положеннями про фінансову звітність, про бухгалтерський облік та податковим законодавством. А саме тому, автор вказує на найбільшу впливовість з боку держави на фінансову та політико-правову складову економічної безпеки.

Негативні явища в системі державного управління ОП України, що почалися на початку 90-х років ХХ ст., станом на 2016 р. продовжували посилюватися. Неодноразові зміни та реформування органів управління ОПК призвели до того, що мають місце тенденції зниження науково-технічного потенціалу й технологічного рівня, старіння виробничих потужностей, більшість із яких відносилася до високотехнологічних, скорочення робочих місць, втрата не тільки висококваліфікованих кадрів, а й системи їх підготовки.

Нині в межах формування нової ОПП з урахуванням позаблокового статусу України мають бути оновлені Стратегія реформування та розвитку ОПК і Державна цільова програма реформування та розвитку оборонно-промислового комплексу. Ці документи необхідно оновити відпо-

відно до вимог нової редакції Стратегії національної безпеки та Воєнної доктрини, затверджених Президентом України у 2012 р., а також узгодити з Концепцією та Державною комплексною програмою з реформування і розвитку ЗС України. Державна цільова програма реформування та розвитку оборонно-промислового комплексу має враховувати й передбачати концентрацію всього наукового, технічного, промислового та кадрового потенціалу України задля оснащення ЗС держави сучасними ОВСТ. Поряд із розробленням Державної цільової програми реформування та розвитку ОПК важливим напрямом роботи є вдосконалення законодавчої та іншої нормативної бази у сферах формування та реалізації ОПП, управління та функціонування ОПК, умов діяльності та інвестицій в ОПК при державно-приватному партнерстві, інноваційної діяльності, ДОЗ тощо.

Державна цільова програма реформування та розвитку ОПК також має забезпечити зміцнення українських позицій на зовнішніх ринках у межах ВТС, створити необхідні умови для реалізації довгострокових програм ОВТ на основі міждержавної кооперації. Це вимагає зважених, невідкладних і рішучих стратегічних рішень в одному з напрямів державної політики – ОПП держави, а саме: визначення кінцевих цілей і завдань розвитку ОПК.

Визначення кінцевих цілей розвитку ОПК при розробленні стратегій розвитку українського ОПК та заходів з реалізації цієї стратегії є важливим на перспективу 20-25 років. Беручи до уваги досвід інших держав (США, КНР, РФ, країн ЄС та ін.), такими цілями можна визначити:

- забезпечення оснащення ЗС та інших силових структур новими високотехнологічними зразками, типами і видами ОВСТ необхідної якості та кількості у визначені строки;
- збереження і розвиток високотехнологічного експортного потенціалу компаній оборонної промисловості в межах ВТС;
- розширення потенціалу випуску конкурентоспроможної наукоємної та високотехнологічної продукції цивільного призначення. Необхідно враховувати, що ОП (як найбільш наукоємний і високотехнологічний сектор української економіки) разом із розробленням та виробництвом ОВСТ може вирішувати високотехнологічні завдання при виробництві цивільної продукції, реалізації програм імпортозаміщення.

Такі цільові установки фактично змінюють погляди, навіть парадигму, щодо формування та реалізації ОПП держави. Нині оборонна промисловість України має розглядатися не як ізольована соціально-економічна система, а така, що є складником промисловості держави й суттєво позитивно впливає на економіку та її інноваційний розвиток. Як свідчить досвід провідних держав, такий підхід у межах ОПП дає змогу в ринкових умовах створити ефективні прибуткові компанії ОП, що мають потенціал для інноваційного розвитку. При цьому орієнтація на розвиток ОП українського ОПК як багатопрофільного, високотехнологічного, диверсифікованого, економічно стійкого, конкурентоспроможного на внутрішньому і зовнішньому ринках військової та цивільної продукції промислового сектору економіки України створює передумови для інноваційного розвитку всієї економіки, науки та освіти в державі.

Головним завданням ОПК у галузі оборони та безпеки є гарантована реалізація проектів розробок і виробництва ОВСТ, визначених державними програмами реформування та розвитку ЗС та інших військових формувань України для їх оснащення сучасними зразками ОВСТ у необхідному обсязі.

Завдання ОПК у цивільній сфері визначаються, з одного боку, стратегічними викликами майбутнього десятиріччя у сфері соціально-економічного й технологічного розвитку держави та її економіки, зокрема посиленням глобальної конкуренції, що охоплює ринки товарів, капіталів, технологій, робочої сили та пред'являє нові вимоги до конкурентоспроможності, здатності до інноваційного оновлення і залучення інвестицій; підтримкою все більшою мірою конкурентних позицій у світовій економіці за рахунок якості професійних кадрів. Це вимагає забезпечення

стійкого розвитку зростання продуктивності праці, модернізації та прискореного розвитку галузей, що визначають якість людського капіталу, впровадження досягнень науки.

З іншого боку, завдання ОПК у цивільній сфері визначаються життєво важливими інтересами України, зокрема необхідністю формування науково-технологічного комплексу, що забезпечує глобальну спеціалізацію України на високотехнологічних ринках з низки пріоритетних напрямів; структурною диверсифікацією економіки на основі підвищення конкурентоспроможності переробної промисловості; підвищенням ефективності використання первинних ресурсів (потенціалу знань у державі, наявних технологій, енергоносіїв, матеріалів тощо); підвищенням якості життя населення.

Наука про управління вчить тому, що структури створюються під задачі. Невже наша держава не ставить перед собою завдання щодо розвитку зазначених високотехнологічних галузей промисловості? Якщо такі задачі є, то правомірно поставити питання, а хто за це відповідає, якщо немає, то виникає питання компетентності людей, які формує стратегію розвитку держави.

Кілька років тому в Україні було ліквідовано міністерство промислової політики. Космічна галузь збереглася в особі Державного космічного агентства. Авіаційна галузь залишилася без господаря та розірваної на частини. Оборонна галузь передана державою в управління господарській структурі в особі Державного концерну «Укроборонпром».

Закон України про особливості управління об'єктами державної власності в оборонно-промисловому комплексі вивів учасників концерну (підприємства оборонної промисловості) із сфери управління органів виконавчої влади. Управління концерном покладено на Спостережну раду. При цьому, звертаю увагу, визначено, що Наглядова рада діє на громадських засадах. Але саме на цей орган управління покладається відповідальність за визначення стратегії розвитку оборонної промисловості, напрямів його діяльності, прийняття рішень щодо розвитку, ліквідації підприємств та їх життєдіяльності.

По суті це означає, що держава практично перекинула відповідальність за розвиток оборонної промисловості і обороноздатність держави, в частині забезпечення ЗСУ озброєнням і військовою технікою на господарську структуру, якою і є концерн «Укроборонпром».

Створена система управління в оборонному секторі економіки, не відповідає ст. 17 Конституції України, яка визначає, що забезпечення економічної безпеки є найважливішою функцією держави.

Концерн не охоплює всі сфери діяльності оборонної промисловості. В нього не входять підприємства авіаційної галузі. Проведена реформа у сфері ОПК розірвала зв'язки між конструкторськими бюро та заводами виробниками, які завжди працювали в рамках однієї галузі. В якості прикладу можна привести до чого призвели реформи в авіаційній галузі. Основні підприємства, які і дозволяють говорити про можливість розвитку авіації в Україні опинилися в різних сферах управління: ДП Антонов, начебто у сфері управління Міністерства економічного розвитку і торгівлі; ДП «Івченко-Прогрес», у сфері управління ДК «Укроборонпром»; ТОВ Мотор-Січ приватизовано і знаходиться поза стратегії і планів державного розвитку.

Не заглиблюючись у законодавчу сферу, можна з високим ступенем упевненості сказати, що в документах щодо створення концерну «Укроборонпром» проглядаються ознаки порушень законодавства про захист економічної конкуренції, насамперед у питаннях високої концентрації суб'єктів господарювання, їх фінансової залежності від концерну. В цих умовах насторожує, що створення концерну не було погоджено з Антимонопольним комітетом України.

Висновки. Аналіз діяльності концерну показує, що його створення призвело до ще більшої монополізації виробництва, до зниження конкуренції та зростання цін на продукцію підприємств концерну, як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. На рівні цін, безумовно, від-

бивається необхідність утримання апарату Концерну і забезпечення його життєдіяльності, що можливо лише за рахунок господарської діяльності підприємств.

Концерн не став і не може стати державним органом управління в сфері ВТС, який би системно представляв інтереси держави при організації співробітництва з іншими країнами. Він не має права законодавчої ініціативи, не є державним розпорядником бюджетних коштів, а отже, ніяк не може забезпечити розвиток оборонних виробничих потужностей, створення нових технологій, організації наукових досліджень в оборонній сфері, підготовку кадрів для оборонних підприємств.

Існуючі окремі структурні підрозділи у складі Міністерства оборони та Міністерства економічного розвитку і торгівлі, які займаються цим напрямком діяльності, також не мають можливості впливати на зазначені процеси на державному рівні і працюють не ефективно. В цих умовах мимоволі виникає ряд питань:

- визначення стратегії, напрямів розвитку та планування розвитку промисловості України;
- планування, організацію, фінансове забезпечення підготовки виробництва та розвитку сучасних технологій у виробничій сфері;
- оптимізацію існуючих і впровадження нових виробничих потужностей;
- контроль виконання державного замовлення з розробки та виробництва озброєння і військової техніки підприємствами галузі;
- організацію наукової роботи в сфері машинобудування, прикладних досліджень у КБ і НДІ галузі; організацію фундаментальних досліджень підрозділами НАНУ в інтересах підприємств промисловості;
- вироблення вимог до підготовки фахівців у вищих навчальних закладах для потреб підприємств промисловості, організацію підготовки спеціалістів робочих спеціальностей;
- організацію співпраці з іншими країнами в цілях формування міжнародних кооперацій по створенню нових видів промислової продукції, впровадження сучасних іноземних технологій на підприємствах, розробку програм розвитку;
- забезпечення просування продукції підприємств на міжнародні ринки, проведення маркетингових досліджень та організацію закупівлі необхідного для підприємств іноземного промислового устаткування і верстатів.

1. Даніч В.М. *Визначення кризового стану підприємства* / В.М. Даніч, Н.О. Пархоменко // *маркетинг і менеджмент інновацій*. – 2013. – 4. – С. 208-218.

2. Бендиков М.А. *Економічна безпека промислового підприємства в умовах кризового розвитку* / М.А. Бендиков // *Маркетинг в Росії і за рубежом*. – 2012. – 2. – С. 17-29.

3. Шалагин Д.А. *Методологічні основи формування економічної безпеки підприємства* / Д.А. Шалагин // *Вестник БНТУ*. – 2009. – 1. – С. 98-102.

4. Шевченко І. *Особливості формування економічної безпеки підприємства* / І. Шевченко // *Наука молода*. – 2010. – 10. – С. 179-181.

5. Лянной В.В. *Система економічної безпеки підприємства* // В.В. Лянной // *ВОС-журнал о личной и коммерческой безопасности*. – 2016. – 7. – С. 16-19.

E-mail: n.avanesova1985@yandex.ru